

Václav Cílek
makom
K N I H A M Í S T

DOKORÁN

V á c l a v C í l e k

makom

K N I H A M Í S T

Nakladatelství Dokořán

Praha 2012

← **OBAL**

Noc na Zelené hoře u Žďáru nad Sázavou. Minula půlnoc, černý pes probíhá chrámovou předsíní. Uvnitř hraje Pavel Fajt na bubny a my přemýšlíme, zda je víc krásy v hudbě nebo v uchu posluchače a myslíme na Paulinu Oliveros a její koncepci poučeného a trénovaného naslouchání („deep listening“), asi jako když Cageovi studenti museli v hodině komponování místo psaní not detailně popisovat zvuk špendlíku dopadajícího na dřevěnou podlahu. (V. Cílek)

← **FRONTISPIS**

Žena – duch svatý. Indiánská kresba ve stylu kaňonu Barrier z kaňonu Sego v Utahu je stará asi šest tisíc let. Pro toto období jsou charakteristické vysoké, vznešené a tiše se vznášející postavy bez rukou a nohou. (V. Cílek)

Václav Cílek

makom KNIHA MÍST

© Václav Cílek, 2004, 2007, 2012

Photography © Hana Rysová, 2004

Illustrations © Antonín Střížek, 2004

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího písemného svolení nakladatele.

Třetí vydání (první elektronické).

Fotografie Hana Rysová.

Ilustrace Antonín Střížek.

Obálka, sazba a grafická úprava Martin Radimecký.

Redakce Kateřina Štěpančíková a Tereza Ješátková.

Odpovědný redaktor Marek Pečenka.

Konverze do elektronické podoby Marek Pečenka a David Greguš.

Vydalo v roce 2012 nakladatelství Dokořán s. r. o., Holečkova 9, Praha 5,
dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz

pdf – 574. publikace, 97. elektronická

epub – 575. publikace, 98. elektronická

mobi – 576. publikace, 99. elektronická

ISBN 978-80-7363-511-4 (pdf)

ISBN 978-80-7363-512-1 (epub)

ISBN 978-80-7363-513-8 (mobi)

Předmluva 7

I. MÍSTA, KRAJINY, NÁVRATY

- Středočeská krajina a její genius loci 10
 Kutná Hora: hrbatá žena a znalost věcí věčných 16
 Závist: poustevník na částečný úvazek 28
 Vrbčany u Kolína 33
 Paládium země české 36
 Kladno – nalezená instalace 44
 Jičín mezi Rumcajsem a Valdštejnem 53
 Český ráj: naše těla a těla všech dětí, co se narodí 60
 Stín poustevníka, jenž podobá se stínu svědomí 67
 Broumovsko: krajina mezi zločinem a zjevením 75
 Litvínov: neštěstí na dole Pluto 78
 Dvě světla posvátné krajiny 84
 Jezerní panna 93
 Zbloudili opilí andělé 102
 Když jdou ovce krajinou 115
 Vnitřní a vnější mapy 125

II. ZEITGEIST: POROZUMĚT DOBĚ, SVĚTU A MEDVĚDŮM

- Zeitgeist 130
 Hippies a co bylo potom 139
 Nostalgie za lodí, která odplula 10. září 2001 153
 Zabili čas, parchanti 156
 Mezi svobodou a bezmocí 160
 Sluší ti to jako dálnici v Českém středohoří, miláčku 165
 Mít čím dál víc a cítit se čím dál hůř 171
 Kde je paměť kreativní 177
 Věk nervozity, společnost nejistot 182

III. BOHOVÉ, BUDDHOVÉ A TRPASILÍCI

- Jak si nás země přivlastňuje 202
 Jeskyně zlomeného kola osudu 208
 Tančit jak Slunce 213
 Miracosi, přáteli milý 222
 Slova, za kterými nejsou jiná slova 231
 Juliana z Norwiche: světlo a Bůh Matka 233

Milton a Tolkien 237
Měsíc bezmocný jako červ 243
Fragment radostné vědy o trpaslících 250
Buddha záškodník 256

IV. POSLEDNÍ DIVOČINA

Buffalo Bill a Eliška Stříbrný dolar 262
Město v bažině 272
Proč Praha nemá pomník císaře Rudolfa II.? 276
Vlak do Zákolan 279
Sen o bílém koni 288
Poslední divočina 289

Poděkování 291
Ediční poznámka 291
Zelený muž a jiné reminiscence 293
O autorech 299

PŘEDMLUVA

Tři místa člověka: krajina, doba a makom

Dvojím způsobem se můžeme dostat domů; první je, že zůstaneme, kde jsme. Druhý, že se vydáme na cestu kolem světa, a tak se zase vrátíme na místo, odkud jsme vyšli.

Gilbert Keith Chesterton

Vesmír jsou vztahy. Sedm let jsem sloužil u Ivana Havla v Centru teoretických studií v horním, „nebeském“ patře filozofického ústavu. Dlouhá úzká chodba, která prochází centrem, sbližuje návštěvníky, nutí je navzájem se přibližovat a hovořit spolu. Jednoho dne jsem byl svědkem, jak se zarputilý Eric dožaduje odpovědi od filozofa Pavla Kouby, co je smyslem života. Pavel mu trpělivě vysvětloval: „Já nevím a já to ani nechci vědět. Jiný smysl tě svazuje s rodinou, jiný s prací nebo se zemí, kde žiješ. To všechno se neustále proměňuje. Není jediný smysl; jiný je v mládí, jiný v dospělosti a zase jiný ve stáří. Je-li něco smyslem, tak to je vytrvalé tázání po smyslu.“ Když jsem po letech tuto historii Pavlovi vyprávěl, popřel ji, ale Zdeněk Pinc řekl: „Nezáleží na tom, co jsi řekl, ale co lidé slyšeli.“ Poznámku zaslechl Jan Sokol, který se vmísil s tím, že „nezáleží na tom, co lidé slyší, ale co si pamatují“.

Slovo *makom* pochází z hebrejštiny. Znamená místo, ale je spíš místem v srdci, místem, kde vzniká úradek. Představme si, že toto místo, toto srdce je různě dlouhými a různě pružnými nitkami přivázáno ke stálícím našich životů – ke skutečné krajině domova, k jazyku, k lidem, se kterými žijeme. Jak stárneme a měníme se, proměňuje se i délka a síla nitek-vztahů. Pak je nutné se na čas zastavit, zjistit, kde zrovna teď putuje či bloudí mé srdce a k čemu je vázáno. V kabale je význam slova *makom* ještě závažnější – představuje zde šesté nebe, kde se vše předurčuje. Vysoko nad pozemským děním se v šestém nebi vytvářejí semena událostí, jež teprve časem dozrají dole na zemi. Proto lidé pozorují různá zatmění, bouře a divné mraky a nechávají se zneklidňovat kometami. Uprostřed šestého nebe je temná propast Daat Berija, z níž vychází hlas, jenž dává poznání.

Tato kniha má prostší cíl. Navazuje na předešlou knihu o krajinách vnitřních a vnějších, která se snažila ukázat, že jsme také to, kde žijeme; že existuje souvislost mezi naším vnitřním světem a okolní krajinou a že jedno může zlepšovat či zhoršovat to druhé. Kniha *Makom* začíná reálným místem. Může to být otonský kostelík na slavníkovském hradišti ve Vrbčanech u Kolína, areál Vojtěšské hutě v Kladně nebo začarovaný les v Kuksu. Zdánlivě nenápadná místa odkazují ke svatému grálu, sábatu čarodějnic, Anně proletářce či k hledání Wittgensteinova ztraceného slova. Místa jsou zrcadly některých částí nás samých, jsou to nitky vedoucí k příběhům, tajemstvím a banalitám.

Jiné nitky nás ve vesmíru vztahů spojují s touto proměnlivě nejistou dobou, trpaslíky a pythickou budoucností penzijního systému. Prostřední část knihy se pokouší nalézt nějaké porozumění této době změn a vrocímu světu skrytému pod obalem znaků. Ve třetím oddílu se dotýkáme hedvábné nitky nejjemnější – vztahu k něčemu, co nás přesahuje. A v části čtvrté se vracíme zpět na reálná místa, ze kterých jsme vycházeli. Podle všech sociologických výzkumů prováděných na západě i východě, jihu i severu, na horách i v nížinách bude toto století stoletím osobních náboženství, nikoliv církevních institucí. Nemám žádný návod, dokonce ani pro sebe ne, ale zaznamenávám zde některé, převážně pochybné orientační body na vnitřní mapě světa.

Nevím to určitě, ale tento projekt zamýšlím uzavřít ještě třetí knihou, ve které se vrátím do Prahy jako do města, které mnoho ukazuje a mnoho skrývá. Chtěl bych si opět prohlédnout sprašové návěje sedlecké cihelny, projít vltavské mělčiny a jeskyně Prokopského údolí a odhodlat se k pokusu o postižení jedné či dvou základních poloh města. Má to jeden etymologický háček, který neuvádí ani Machkův *Etymologický slovník* – slovo *plán* má společný slovní základ se slovem *planý*.

Kniha míst se dá vždycky odložit do nejbližší studny, ale pokud se rozhodnete číst, číňte tak se stejnou obezřetností, s jakou se Ivan Wernish pravidelně bdellometricky vydává do Zimohrádku: „Když už není vyhnutí a vydáváme se na cestu, nesmíme zapomenout na někoho, kdo předčítá nahlas, a na někoho, kdo s námi bude hrát početní hry a hry se slovy, také na někoho, kdo napodobuje ptáky. Na osla naložíme zpytovadlo hvězd, bdellometr, xylofon, křišťály ke zmatení démonů, pikslu s kýchadlem, vycpaného orla, vše, co je nutné k vykonání cesty.“

Václav Cílek

I

MÍSTA, KRAJINY, NÁVRATY

STŘEDOČESKÁ KRAJINA A JEJÍ GENIUS LOCI

Esej o nutnosti chránit nejenom
to hodnotné, ale také to, co máme rádi

*A já řeknu na úpatí obrovského schodiště, ke kterému právě přicházíme:
Chci zůstat uvnitř jména obecného.*

A. Camus, *Žápisníky III*

Genius loci je něco podobného jako „krajinný ráz“, ale je ještě méně uchopitelný. Asi nejlepší definice „ducha místa“ je to, že je důvodem, který neumíme pojmenovat, ale kvůli kterému se vracíme. Pojem genius loci může působit magicky a prchavě, ale ve skutečnosti je jednou z nejsilnějších esencí celé krajiny. Do Prahy turisté nepřijíždějí kvůli tomu, že by chtěli navštívit Pražský hrad nebo chrám svatého Mikuláše, ale protože je zajímavá „atmosféra místa“. Při rozvoji každého města i každé krajiny je nutné zvážit, jaký je jejich genius loci, abychom bezmyšlenkovitě nepoškodili samotný základ duchovní kostry krajiny. Genius loci se nevznáší na nějakém obláčku, ale je pevně vepsán do tvarů, struktur a barev kraje.

Co je tedy charakteristické pro střední Čechy? Je to určitá mnohost vlivů, pestrost základů — málokdo řekne „já jsem ze středních Čech“, spíš prohlásí, že je od Příbrami nebo z Polabí. Naproti tomu Jihočech či Moravan nezachází do krajinných detailů, protože jeho země a povaha je homogennější. Osudem středu je ovlivňovat a být ovlivňován. Střed je místo komunikace, setkávání, smířování i bojiště konfliktů a nedorozumění. Ze středu přicházejí ty nejhorší pohromy i neustálý, jemný tok kulturních vlivů. Střed má tendenci k hrabivosti, nátlaku a kořistění, ale jen on sám je schopen prosadit více přátelská pravidla pro celou zemi. Vyplyvá z toho jeden požadavek — střed musí být průchozí, nesmí blokovat, nesmí rozdělovat. Pro středočeskou přírodu je největší překážkou město Praha. Jinak situace není tak

špatná — ústí Sázavy se napojuje na Hřebeňy a dolní Berounku, dolní Polabí je dosti harmonickou zemědělskou krajinou propojeno se Slánskem a s Kladenskem a pouze samotný tok Vltavy je blokován hlavním městem. Z tohoto pohledu jsou pražská chráněná území možná ještě hodnotnější, než by se zdálo, kdybychom se dívali pouze z Prahy. Rád bych jednou viděl zelený koridor, přírodní obchvat Prahy, propojující například Radotínské a Prokopské údolí, Vidouli, Hvězdu, Šárku a Roztocký háj, tedy přírodu severu a jihu města, severu a jihu Čech.

Střední Čechy jsou nenápadné, ale přitom melodické, málokde dosahují monumentality, je obtížné nalézt nějaké společné „logo“ — byl by to Karlštejn nebo Říp? Nedá se v nich udělat bombastický reklamní obrázek na cigarety Marlboro, ale jen na místní pivo. Jejich nejhodnotnější místa bývají malá a zranitelná. Obvyklý návštěvník je snadno přehlédne, investor je neváhá zničit. Středočeská krajina je rozbitá na malé kousky sítí dálnic a komunikací. Ve středočeském prostoru je nejenom civilizace, ale i příroda více globalizovaná než kdykoliv předtím. Podobně

U Nového Knína. Charakteristická středočeská krajina na jih od Prahy: nevysoké kopce pokryté lesem, pole s hnědými půdami, zaniklé původní polní cesty, zpustlé sady a zarůstající pastviny, měkká melancholie (H. Rysová).

→ Skřipel u Hostomic. Na dálnici je zajímavé to, jak je nudná, zatímco úzké silnice nás skoro vždy zavedou na nějaké všedně pozoruhodné místo (H. Rysová).

se na budovách objevují italské mramory místo českých pískovců a na fasádách německé barvy místo tuzemského žlutého páleného okru. Středočeská krajina je jakousi „popelkou“, její původní krása je zastřena smetištním charakterem příměstských území.

Ale ke kouzlu krajiny patří určitá zasněnost, melancholie, tušení mytických kořenů, propadání se do hlubin pravěku, vize vztyčených kamenů a kruhových svatyní různých kultur. Říp jako *axis mundi* pravěkých Čech, Stará Boleslav jako *paládium* českého království. V celém světě se rozvíjí pravěká turistika, jednou může přijít doba, kdy jedním z lákadel středních Čech bude keltská Závist nebo halštatský Plešivec. Ke středočeské krajině patří románské kostelíčky, vesnické siluety s bání místního kostela jako od Středočecha Josefa Lady. Je zapotřebí si všimnout hmot a barev staveb a horizontu krajiny — nedovolit, aby jej příliš narušovaly vysoké budovy a vysílače.

Střední Čechy jsou i místem úzce spjatým s pobytem světců, umělců a občas dokonce i hrdinů. Budeč, Levý Hradec, zbraslavský klášter, Kouřim, Tetín, hrad Sion a další místa mají mytický i náboženský rozměr, který bude každá doba po svém interpretovat a možná i zavrhnout. Ale aby to mohla udělat, je nutné tato místa zachovat pokud možno včetně okolní krajiny. Představte si rotundu svatého Jiří na Řípu obklopenou smrkovým lesem! A přece něco podobného děláme s krajinou dnes a denně. Pro středočeskou krajinu je charakteristická rovněž i jakási zbabělost, vůle ke kompromisům, nadšené začátky, nedodělané konce a prostřednost. Není to heroická, ale spíš lidská krajina; je v ní víc práce a realismu než smělých výbojů a romantických citů. Je půvabná, když se o ni člověk stará, ale začíná být poetická, když toho člověk nechá — asi jako opuštěná zahrada zarůstající křovinami a lesem. Působí prostě a přehledně, ale vždy má nějaké tajemné zákoutí. Dvě desítky pravěkých kultur jí vtiskly nějakou únavu, něco klidu a možná i moudrosti.

Po staletí byla předmětem péče a lásky lidí, ale teď je nějak odstrčená a jakoby nepotřebná. Jako by si její obyvatelé říkali:

„Tady sice bydlím, ale na dovolenou pojedu někam, kde to je hezké.“ A to je přístup, který ničí obě krajiny — tu domova i tu předělanou pro turisty. Možná však jen nabírá síl, dobře si vědoma všech plemen, která odešla a nikdy se nevrátila, všech ledových dob a erozních fází, pěti různých moří a tří velkých horstev. Má čas a čeká. A pro nás samé je hodnotou, jistotou zakotvení, díky ní víme, kde jsme doma, a tedy kdo jsme.

Píšeš, říkáš mi přítel kritik, jako kdyby krajina byla důležitější než postava... Přiznávám, že vidím postavy téměř jako funkce určité krajiny. Stalo se mi to poměrně nedávno po mnoha letech putování... Mé knihy jsou vždycky o životě v nějakém místě, ne o jeho spěšném projíždění. Ale jak pomalu, rok po roku poznávám Evropu, ochutnávám vína, sýry a národní charaktery, uvědomuji si, že to, co určuje kulturu, je nakonec duch místa...

Ano lidské bytosti jsou výrazem své krajiny, ale když se chcete dotknout tajných kořenů esence národa, musíte se nejprve sami zklidnit... Pod úplně povrchními a zjevnými současnými změnami zůstávají staré linie přílivů a odlivů času.

A když už mluvíme o smyslu pro místo, myslím, že málo pozornosti je věnováno čistě literárním kritériím. Co dělá velké knihy velkými, nejsou jen příběhy a charaktery, ale také místo a zakotvení v prostředí.

Lawrence Durrell, esej „Krajina a povaha“

Poznámka: Eсей Lawrence Durrella je citován z knihy Spirit of place (New York 1969). Durrell doporučuje několik dalších knih a povídek, které podle jeho názoru skvěle odrážejí ducha místa: Lawrence D. H., Sea in Sardinia a Twilight in Italy; Douglas N., Fountains in the sand; Miller H., Colossus of Maroussi; Stark Freya, Valley of the Assassins; Fermor P., Mani.

Rainer Maria Rilke se na jednom místě ptá: „Krajina, není-li to, co chceš. Neviditelně povstati v nás?“ (H. Rysová)

KUTNÁ HORA: HRBATÁ ŽENA A ZNALOST VĚCÍ VĚČNÝCH

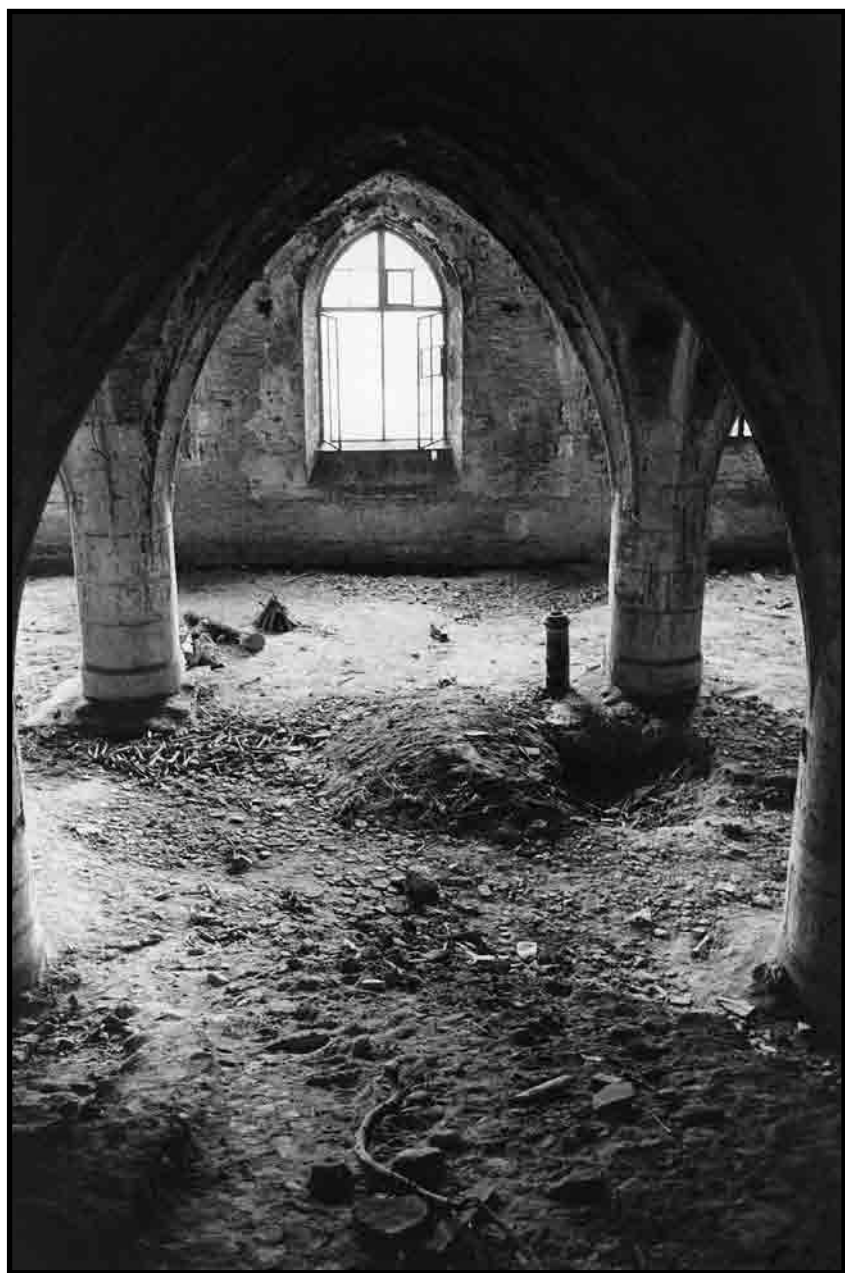
Esej o hornické zbožnosti, posvátné geometrii a městu postaveném na bérce plující do Compostelly

ČERNÁ RUKA MILOSTI

Jsou místa nadaná zvláštním tvarem nebo uspořádáním, která vzbuzují pocit posvátna. Cit pro posvátno je nám dán, pak děděn generacemi, kultivován, téměř zapomenut a opět v posledních desetiletích pozvolna objevován rozpomínáním se. Je stejného rodu, i když vypadá velmi subjektivně, jako pocit slasti či sladkosti a smysl pro harmonii. Jsou místa, na kterých se lidé shodnou a vůbec přitom nemusí vědět o tom, že nějaký takový smysl mají. Prochází-li člověk středočeskou krajinou a dlouze pátrá po horizontu, nemůže si nevšimnout míst, která — nemají-li posvátnost — mají alespoň osobnost. Po letech prohlížení a zvažování, kopání a prolézání štol považují za jeden z posvátných českých vrchů také Kaňk. Není v té první linii kopců-velikánů, jako je Blaník, Říp či Vyšehrad, ale ocitá se v druhé řadě a v dobré společnosti Zlatého koně, Oškobrhu, Milešovky, Sněžky, Vladaře, hostomického Plešivce a nemnoha dalších vrchů.

Hornická místa si navzájem bývají podobná a liší se od ostatních sídel. Mají především zvláštní druh zbožnosti. Horníci neustále pracují v nebezpečí smrti v útrokách matky Země a jsou závislí na vůli boží či alespoň na dobrém štěstí (*Gut Glück* — od toho název kutnohorského i jílovského kopce Kuklík) propůjčeném nadzemskými bytostmi. Hornická zbožnost je směsí opravdové pokory před přírodními silami, které v každodenním styku

→ Kutná Hora, kaple Božího těla před opravou. Vrstva lidských kostí dosahuje asi půl metru, zapomenutá kamna, jinak nezvykle čistý a krásný prostor (H. Rysová).

převyšují člověka, strachu ze smrti, pověr a znalostí skal, vod a rostlin. Ale cítíme z nich samotnou moc Země — hlubokost šachet, kovovou krev cirkulující v žilách živých bytostí, zakorňenost věcí. Kdykoliv se na konci tunelů mohou otevřít dveře vedoucí na pastviny ozářené jinými slunci nebo do ledových království. Povrch hor bývá pokryt pinkami, zařícenými šachtami, kde výrony studeného vzduchu dávají vyrůst zvláštním lišejníkům. Kovy uvolněné z hlušiny deformují známé rostliny do zakrslých forem a odlišných barev. Bohatství a nebezpečí je vždy nablízku. Hory přejí objevům, které pak bohatství zneužívá. Druhá strana ruky milosti zde přechasto bývá černá.

LOUTKOVÁ KRAJINA

Loutkové divadlo se hraje s marionetami, jejichž vztahy-provázky směřují vzhůru. Loutková krajina je druhem kosmické krajiny, vztahy mezi nebem a zemí jsou v ní natolik intenzivní, že někdy cítíme provázky visící z nebe. Stanová střecha katedrály svaté Barbory přímo ukazuje, že celá stavba je zakotvena v nebi. Je vytahována nahoru a udržována napětím v meziprostoru. V Kutné Hoře se ocitáme někde mezi podnětnou a nebezpečnou hlubokostí zemských kořenů a slunečnými výšinami nebe v kontrastu mručení země a andělských hlasů, aniž máme zpočátku možnost si vybrat.

První stavbou tohoto druhu na Kutnohorsku je bylanský rondel. Na sprašové plošině mezi Bylany a Miskovicemi v polích podél staré kutnohorské silnice vznikl ve starším a středním neolitu, nejméně před šesti až sedmi tisíci lety, rozsáhlý (120 ha) sídlištní areál se čtyřmi osadami a jedním či dvěma rondely. Rondel je kruhová svatyně o průměru obvykle kolem sta či více metrů, jejíž vchody bývají astronomicky orientovány a v níž dřevěné kůly často odhalovaly východy, západy a konjunkce vesmírných těles. Nejednalo se o žádné astronomické pozorovatelný, jak obvykle slýcháme, ale o pokus odhalit vesmírný řád a přizpůsobit své

→ **Kutná Hora, Jan Aichi Santini, postranní schodiště první české katedrální stavby v Sedlci u Kutné Hory, geometrizovaná libost (H. Rysová).**

životy rytmu kosmu. Pozdním, ale o to monumentálnějším příkladem *henge* neboli rondelu je například jihoanglický Stonehenge. V Bylanech stávala podobná stavba, ale byla zhotovena ze dřeva a hlíny. Rondely jsou obvykle interpretovány jako lunární a solární svatyně, které mají vztah k plodnosti a úrodě — k těm tajemným věcem, které se se zrnem a mrtvým odehrávají pod zemí.

Další podobná, ale o několik tisíc let mladší stavba ležela v místech, kde ze silnice od Kolína odbočuje silnička k Libenicím. Keltský kultovní areál ve tvaru dlouhého obdélníka s kamennou stélou v čele a dvojicemi kůlů směřujících po slunovratových liniích fungoval ještě v prvních stoletích našeho letopočtu. Zatímco od Bylan přehlédneme tři vrchy „stříbra plné“, totiž Kuklík, Gruntu a Kaňk, a přitom stojíme nedaleko od stříbronosného trojického pásma, z libenické svatyně stojící poblíž skaleckého stříbronosného pásma vidíme tyto vrchy z druhé strany, ale hlavně cítíme masivní mohutnost Kaňku. Díky těmto kopcům získalo město svoji trojiční dominantu později dotvořenou stavbou kostelů i pověst města-hrbaté žínky, kterou je třeba mocí napravit, jak se o to pokusili husité. Do sítě pravěké krajiny si dál můžeme zasadit eneolitické hradiště u Dänemarku nad Vrchlicí (a úplně mimochodem: podobné sídliště stávalo v místě dnešního středu Čáslavi nad Podměstským rybníkem), slovanské hradiště dále proti proudu Vrchlice a porůznu rozptýlené pozůstatky nejméně deseti různých keramických kultur. Jsme v kraji bohatém na zapomenuté příběhy.

Ve světle gotických a barokních staveb se ztrácí románská a předrománská historie okolní krajiny poseté drobnými románskými svatyňkami. Malínská slavníkovská mincovna velmi pravděpodobně využívala místního nerostného bohatství již v 10. století. Samotná Kutná Hora představovala ještě před počátky hlubinné těžby stříbra důležitou románskou aglomeraci, dnes vesměs skrytou pod pozdějšími přestavbami. Množství románských památek rozptýlených po okolí je impozantní. Z šesti katedrálních českých staveb jich zde najdeme většinu — sedleckou

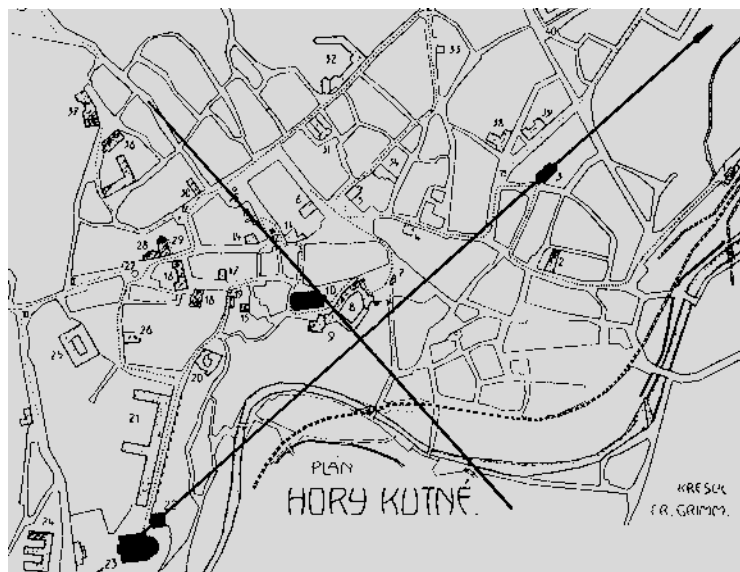
katedrálu, chrám svaté Barbory, presbytář kolínského chrámu a osamělý pilíř katedrálního zmaru v Klášterní Skalici. Na pražskou oblast pak zbývají pouhé dvě stavby — chrám svatého Víta na Hradě pražském a husity zničená zbraslavská katedrála.

O OBRAZU MĚSTA

V roce 1991 vydal původně pražský, dnes ve Vídni působící památkář Miloš Kruml šedesátistránkovou německo-českou studii o urbanistickém a geometrickém plánu Kutné Hory (Platón: „Geometrie je znalost věcí věčných.“). Rád bych podal její stručný obsah, aby se na ni v českém prostředí nezapomnělo. Kruml se před svým odchodem do zahraničí zabýval posvátnou geometrií Prahy, ale své výsledky nepublikoval — to učinil až ve své důležité monografii *Praga mysteriosa* M. Špůrek.

Kutná Hora je většinou uváděna jako typický příklad tzv. „rostlých měst“, neboť byla údajně stavěna bez programu, bez uvažování o umělecké formě. Zdánlivě chaotický způsob zastavění vedl k často opakovanému tvrzení, že město vzniklo živelně vedle dolů a využívalo volné prostory kolem důlních odvalů. Křivolaká půdorysná dispozice má být upomínkou sídlišť chvatně budovaných při šachtách. Tento dojem byl ještě zvýrazněn nesystematickou zástavbou z 19. století. Plány ukazují obraz města roztráštěný do malých, izolovaných ploch, nad kterými se vnucuje otázka po souvislostech, jež tyto plochy a domy spojovaly. Středověké město je tvořeno několika ploškami zastavění na různých výškových úrovních terénu. Půdorysná forma vnitřního opevnění se přibližně podobá obdélníku s osami dlouhými 550–650 metrů. Osy tohoto obrazce, který je charakteristický pro založená města, jsou orientovány podle světových stran, takže už samotný tvar města ukazuje na nenáhodný urbanistický záměr. Zdeněk Wirth ve své knize *Kutná Hora, město a jeho umění* (Praha 1912) napsal:

Kdo jde rovínou polabskou a hledá v ní město na ploše roztáhlé, fád- ní, je překvapen naleznuv nádherné panorama, rozvinuté na pozadí několika pahorků s mrtvými couky a haldami a ohraničené chrámem sv. Barbory a horou Kaňkem. Toto podivuhodné panorama má hmotné

Miloš Kruml objevil, že ve zdánlivě chaotické, hornické zástavbě Kutné Hory se uplatňují geometrické vztahy, zejména kříž a opakující se vzdálenost kostelů – 420 metrů. V levém dolním rohu je černě vyznačena katedrála svatě Barbory a kaple Božího těla, zhruba uprostřed vysoký kostel svatého Jakuba, vpravo nahoře kostel Panny Marie Na Náměti a šipka dál směřuje k presbyteriu sedlecké katedrály (podle M. Krumla zakresleno do plánu F. Grimma z roku 1924).

i umělecké gradace, jež se kryjí s chronologií, má dominanty, jež vedle své umělecké funkce jako by spolu vyznačovaly i uzavřené epochy dějinné. Od paty návrší, kde bývalá Náměť s kostelem Panny Marie reprezentuje legendární počátky hornického hnízda, mírně stoupá linie k dominantám vlastního středověku, Vlašskému dvoru a kostelu sv. Jakuba, aby se pak náhle vypjala k Hrádku a chrámu sv. Barbory jako představitelům slavné periody vladislavské... Co je mezi těmito postupnými kulminacemi — věže vystřelující do krajinného pozadí, význačné domy těžkých hmot a mírně zolněná hladina valbových a sedlových střech vzadu nebo terasovitě stoupající zahrádky a vinice s drobnými altány v popředí — vše je podřízeno významu hmotnému i obrysovému a přidává jen povinný svůj díl k velkým rysům panoramatu.

Město je tradičně nahlíženo od jihu z návrší, odkud jediné je město vidět jako jasně vymezený stavební celek. Uprostřed panoramatu stojí vysoký kostel svatého Jakuba, zleva flankuje město chrám svaté Barbory s karnerem Božího těla a zprava kostel Panny Marie Na Náměti. To, co oko vytuší, plány odhalí s udivující přesností: vzdálenost presbyteria kostela Panny Marie od presbyteria kostela svatého Jakuba měří 420 metrů a stejně daleko je od závěru jakubského kostela ke stěně kaple Božího těla. Této symetrické kompozici městských dominant odpovídá rozmístění hlavních profánních budov — před kostelem svatého Jakuba stojí královská mincovna, vlevo od něj pevný Hrádek a vpravo Sankturinovský dům. V každém z těchto objektů nalezneme alespoň jednu kapli a jednu věž. K popsané skupině ještě náleží špitál svatého Bartoloměje ležící 420 metrů od presbyteria jakubského kostela a hřbitovní kostel Všech svatých ležící před někdejší horní městskou branou, který je vzdálen dalších 420 metrů.

Půdorysná uliční struktura je konstruována nikoliv chaoticky, ale tak, aby v osách ulic byly patrné optické dominanty. Ulice se řídí podle sakrálního plánu města. Zvláště kostely působí jako cíl pohledu, cíl směřování člověka i uprostřed každodenního života. Geometricky velmi důležitým objektem je kaple Božího těla ležící před vchodem do chrámu svaté Barbory jako nádherná, zvnějšku však nenápadná dvoupatrová pohřební kaple o desetiletí starší než katedrála. Její pravděpodobnou funkcí bylo shromáždit kosti mrtvých ze hřbitova pohlčeného stavbou pozdější katedrály. Její vnitřní prostor je stroje čistý. Snad tu působí kombinace jednoduché téměř technicky užité stavby s šikmo vystupujícím skalním podložím tvořeným místními rulami. Kalkulovaná geometrie stavby se zde dotýká geometrie přírody podobně jako na katedrále samotné se matematický řád mísí s kamennými pupeny fiál, jako by katedrála mohla každou chvíli povyřít a rozkvést. Nejsem sám, pro koho je tato kaple silnější než katedrála. Duchovní osou města je však pochopitelně „vysoký“ kostel svatého Jakuba — poutníka a přemožitele kouzelníka Hermagora, jenž někdy bývá ztotožněn s Hermem Trimegeistem. Proto je Jakub považován i za patrona alchymistů a ve městě, kde se šedavé rudy transformovaly na ušlechtilý kov, má své právoplatné místo.

V Kutné Hoře a asi i v případě mnohých dalších českých měst můžeme hovořit o duchovní hierarchii architektury. Nebeský řád určuje posvátnou geometrii sídla. Hlavní body řádu sneseného na zemi — věže a kostely — určují směry ulic, domy respektují vzhled ulic a fasády přihlížejí k tomu, aby město bylo vnímáno jako celek, ne jako shluk budov. Mluvíme tu o organismu města, o jednotném architektonickém (tj. světónázorovém) poli, které není uniformní. Individualismus se projevuje v rámci celku, ne nad ním.

VZNIK MĚSTA A ROZDĚLENÍ SVÁTEČNÍHO ČASU

Čas většiny zaměstnaných lidí konce minulého a počátku tohoto století se změnil v jakousi šedavou amorfní hmotu, ve které se často pracuje o svátcích i o nedělích a jež je dělena občasnými Vánocemi, svatbami a pohřby. Roky se podobají jiným rokům, měsíce měsícům a týdny už nerozeznáme od jiných týdnů. Nesejeme ani nežneme, neustále a nepřírozeně se dá koupit to stejné ovoce i zelenina, na podzim není čas chodit na houby, cesty jsou v podstatě sjízdné celý rok a ústřední topení stírá u té většiny pracujících v různých budovách rozdíly mezi ročními obdobími. Čas zbídačený pokrokem se již nekrotí jako břechtan kolem osy života, ani nevystupuje někam vzhůru jako spirálový sloup barokního oltáře. Ztratil strukturu, víc se podobá hrnatým krabicím se superzbožím zaváženým do velkoskladu nějakého hyperobchodu.

Rozdělení svátečního času se ve středověkém městě podobalo rozdělení prostoru. Svátky označující v kalendáři patrocinia tří velkých kutnohorských kostelů svaté Barbory (4. prosinec), Nanebevzetí Panny Marie (15. srpen) a Stětí svatého Jakuba (25. březen) oddělují v kalendáři dvakrát 111 dní. Tato sestava existuje až od ustanovení zbožného cechovního spolku k založení katedrály v roce 1384. Před tím je nutné počítat s jiným dělením sakrálního a profánního času a s kostely, jež později ustoupily do pozadí. Časová posloupnost je vyjádřena i geometrickou následovností. Osa určená kostelem Panny Marie a kaplí Všech svatých míří na klášterní kostel Panny Marie v Sedlci

a na románské kostely v Malíně. Vzdálenost mezi kaplí Božího těla a kostelem Panny Marie Na Náměti je 840 metrů. Ve stejné přímce měřeno je vzdálenost mezi kostelem Panny Marie a presbyteriem sedleckého kostela Panny Marie 1680 metrů. Pozorujeme tu jednak zapojení města do okolní krajiny, jednak původní podřízenost či návaznost Kutné Hory na sedlecký klášter.

V systému středověkého vzdělávání se základní trivium, tedy rétorika, gramatika a logika, týkalo písmen; zatímco pokročilejší quadrivium, tedy aritmetika, geometrie, astronomie a muzika, se týkalo čísel. Aritmetika je o číslech samotných, geometrie je o čísle v prostoru, hudba o čísle v času a astronomie o čísle v času a prostoru. Celé quadrivium tvoří jeden celek, takže se předpokládalo, že hudba, alespoň sakrální hudba, vyjadřuje stejný řád věcí jako astronomie. Gotická katedrála a gregoriánský chorál mají stejný číselný základ, ale různé vyjádření. Stavitelství mělo podobný služební vztah ke geometrii jako filozofie k teologii.

V sedleckém klášteře založeném roku 1142 jsou doloženy tři kostely — svatého Filipa a Jakuba, svaté Marie a kaple Všech svatých. Patrocinia dvou klášterních kostelů doplňují rozdělení svátečního času v Malíně. Jaký *makom* je město? Vždyť Kutná Hora ukazuje, že to nemůže být jen nějaký soubor památkově chráněných budov, ale způsob, jakým se věže kostelů zvedají nad skalnaté údolí Vrchlice, soulad s okolní krajinou, spolupráce horizontů a směrů mířících daleko za hranice města do Malína a Církvic k vrstvám krajiny starším o celá staletí. Čím končí toto město? Hradbami, podhůřím kaňkských vrchů nebo úpatím Železných hor; nejzazšími hlubinami dolů či vzdáleností k Měsíci a Slunci? Střed Prahy: trhané plynutí — skřípající plynutí času. Střed Kutné Hory: pomalé času plynutí jako ve městě postaveném na bérce poháněné mírným větrem. Památkový ústav by měl pražským světcům nařídít, aby se přestali strkat a mezi sebou hašteřit jako poslanci v parlamentu, protože tím kazí čas města. Kutná Hora je místem setkávání-korespondencí nebe, země a člověka. Tento hlavní motiv krajiny se tu opakuje na rozmanitých úrovních — od svatyň neolitických zemědělců, vztyčených astronomicky orientovaných stél, hlubokých dolů a sil přírody až k posvátné geometrii křesťanského města s dvěma podzemními příbytky mrtvých i poslední a nejvzdušnější katedrálou Evropy.

*Na konstantinovské, apsidové mosaice se církev sama definuje svým věřícím jako *Justitiae sedes, fidei domus aula pudoris. Hic est quam cernis pietas quam possidet omnis, tedy jako sídlo božského, kosmického a pozemského právního řádu, dům víry schraňující spásu, aula římských mravů. To vše je jí vlastní a ty to zde můžeš vidět, jsi-li zbožný.**

*Základní Eriugenův pocit v jeho hlavním díle *De divisione naturae* je přesně týž jako u Sedulia: koloběh kosmu, přírody v sobě zahrnuje hvězdy i člověka; v něm se uskutečňuje znovuzrození světa, návrat všech věcí do jejich počátku do Boha... Eriugena klade hlavní důraz na návrat člověka z onoho koloběhu k Bohu, na vplývání pomíjivého kosmu do nehybného Božství.*

Friedrich Heer, *Evropské duchovní dějiny*

Poznámka: Ukázku z knihy *Evropské duchovní dějiny* od Friedricha Heera cituji z vydání z roku 2000 (Praha). Problém posvátné geometrie jako dobové a nejspíš také nadčasové hierarchie prostoru (neboť je cosi geometrického v duši věcí, člověka a kosmu) je tak závažný i z hlediska současného plánování města, že se k němu potřebuji vrátit v chystané závěrečné knize této trilogie. Jedná se totiž o to, abychom žili ve městech, která mají (alespoň někde) lidský i kosmický rozměr. Geometrie města je popsána v závažné studii M. Krumla *Über das Stadtbild. Am Beispiel Kuttentberg*. O obrazu města. Na příkladu Kutné Hory (Wien 1991). V knize V. Podborského *Těšetice-Kyjovice. Rondel osady lidu s moravskou malovanou keramikou* (Brno 1988) je uveden seznam moravských a českých rondelů, které jsou vesměs starší než Stonehenge, mají podobné rozměry půdorysu, ale zhotoveny byly ne z chladného kamene, ale z teplé hlíny a dřeva. Jsou jemné, nenápadné a silné. Počet kruhových svatyní byl zmnožen leteckými výzkumy M. Goidy (*Archeologie krajiny, Praha 2000*). Za pozornost stojí sborník *Šťastná hodina III o hornických a alchymistických tradicích Kutné Hory* (L. Antonín ed., *Kutná Hora 2000*). K řádu kosmu se stručně vracím v esejí „Tančit jak Slunce“ v posledním oddílu knihy. Právě mi volal pan Krupka, mistr knihář z Úval, říkal, že jde pěšky do Compostelly.